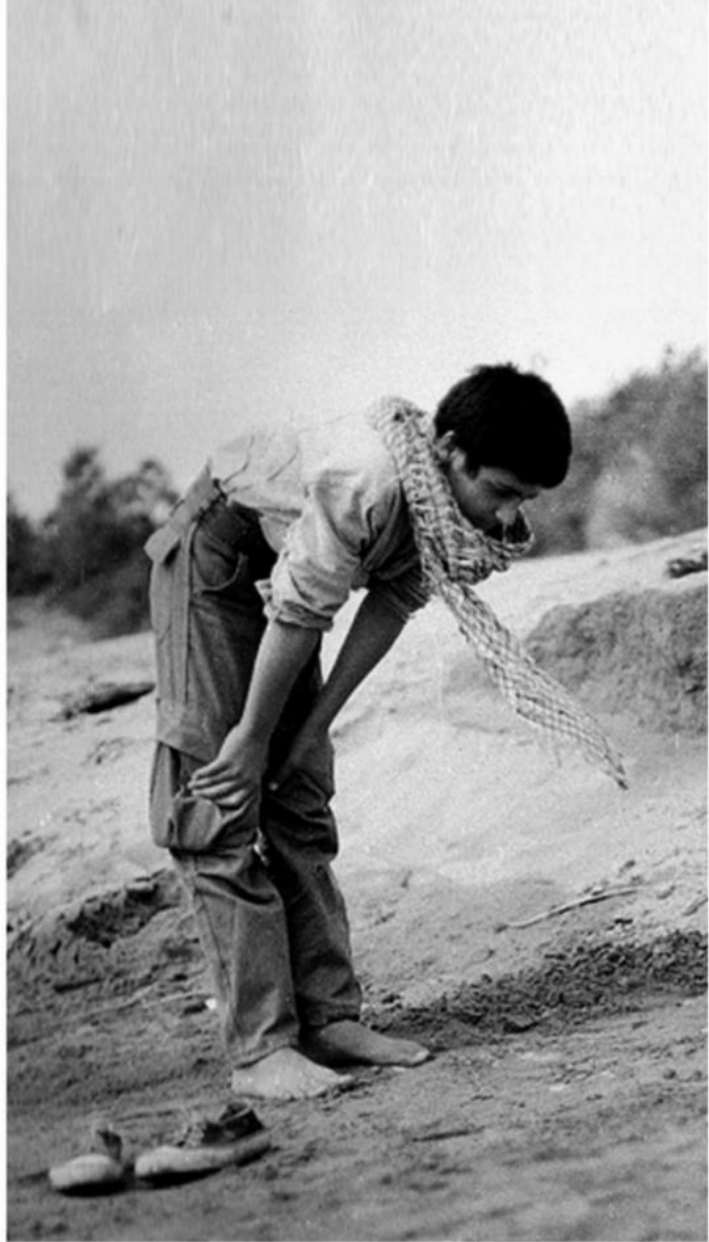

سید صادق سید نژاد

دین و دینداری در دوره غیبت

امتحان انسان یکی از سنت‌های مهم الهی است که در طول زندگی بشر به شیوه‌های گوناگون انجام می‌گیرد تا میزان پای بندی افراد به اصول و احکام دینی مشخص شود. بر این اساس، یکی از فلسفه‌های مهم غیبت امام زمان (عج) امتحان بشر است. امتحان الهی در عصر غیبت به صورت‌های گوناگون صورت

می‌گیرد؛ از جمله این آزمایش‌ها که امتحان الهی در روایات زیادی به آن تصریح شده است، پایبندی به عقاید و حفظ ایمان است. از این رو، یکی از هشدارهای مهم و تأکیدی مکرر در عصر غیبت، مراقبت از دین و ارزش‌های دینی است. امام کاظم (ع) در روایتی می‌فرمایند:

وقتی پنجمین فرزند از فرزندان من غایب شد، در مورد دین خود بسیار مراقب باشید. مبادا کسی شما را از دین تان جدا سازد. (۱)

امام صادق (ع) ضمن اشاره به سختی دین داری و حفظ ایمان در عصر غیبت، می‌فرمایند: صاحب الامر دوران غیبتی در پیش دارند که در آن زمان، حفظ دین همانند شاخهٔ پر خار درخت قتاد را با دست تراشیدن است... چه کسی می‌تواند چنین کاری را با دست خود انجام دهد؟ بنابراین، بندگان خدا باید در دوران غیبت حجت الهی تقوا را پیشه خود سازند و دین خدا را رها نسازند.

در همین زمینه حضرت علی (ع) می‌فرمایند: پس از غیبت امام عصر (عج)، مردم دچار حیرت و سرگردانی بسیار سختی می‌شوند؛ گروهی گمراه می‌شوند و گروهی دیگر، علی رغم تمام ناملایمات، بر هدایت باقی ماندند. (۲)

از مجموعه این گونه روایات کاملاً آشکار می‌شود که در دورهٔ غیبت شرایطی پیش خواهد آمد که دینداری و پایبندی به ارزش‌های انسانی و اخلاقی بسیار مشکل خواهد بود. با این حال، گروه‌های زیادی علی رغم این سختی‌ها، لحظه‌ای از دین خود دست بر نخواهد داشت و با تمام وجود به حفظ ارزش‌ها و احکام الهی، که تضمین کننده سعادت دینا و آخرت انسان است، پافشاری خواهند نمود. حال این سؤال مطرح می‌شود که مگر در دوران غیبت امام (عج)، اوضاع و شرایط جوامع چگونه خواهد بود که دین افراد این چنین در معرض تهدید واقع خواهد شد؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت: از مجموع روایات و منابع دینی چنین بر می‌آید، عوامل گوناگونی در پیدایش این شرایط مؤثر است، از جمله:

۱. غیبت امام معصوم (ع)

صرف نظر از علت غیبت امام عصر (عج)، به یک معنا ریشهٔ همه گرفتاری‌های مردم در دوران غیبت، به عدم دسترسی به امام معصوم (ع) باز می‌گردد. از این رو، مهم‌ترین وظیفه برای منتظران، دعا برای فرج امام زمان (عج) است، چون با ظهور آن حضرت، مشکلات بر طرف شده و موانع موجود بر سر راه تکامل انسان‌ها تا حدود زیادی بر داشته خواهد شد. در اشاره به گرفتاری‌های دورهٔ غیبت و برکات حکومت حضرت مهدی (عج)، در دعای افتتاح می‌خوانیم:

«اللهم نشكوا اليك فقد نبينا صلواتك عليه و آله و غيبته و لينا و كثرة عدونا... پروردگارا به تو شکایت می‌کنیم از نبود پیامبران و از غیبت ولی‌مان و از فزونی دشمنان و کمی نفرات پیروان اهل بیت و سختی‌های فتنه و هجوم حوادث بر علیه ما...» و در همین دعای شریفه، ضمن آرزوی حاکمیت دولت کریمهٔ اهل بیت، که با ظهور منجی عالم بشریت تحقق پیدا خواهد کرد، می‌خوانیم:

پروردگارا! درود بفرست بر ولی امرت حضرت قائم (عج)، که چشم امید همگان بدوست و عادل که جهانیان در انتظار اویند، خداوند! در روی زمین به او تمکن بخش و او را گرمی ساز و به وسیله او، عزیز و گرمی بودن را به بندگان ارزانی دار... به وسیله او، دین و سنت پیامبرت را

خدایا!

ما مشتاق آن

دولت کریمه

هستیم که

به وسیلهٔ آن،

اسلام را عزیز

ساخته و اهل

نفاق را خوار،

ذلیل خواهی نمود.

پیروزی بخش. خداوند! ما مشتاق آن دولت کریمه هستیم که به وسیله آن، اسلام را عزیز ساخته و اهل نفاق را خوار، ذلیل خواهی نمود...

از دقت در مضامین این تعابیر، به خوبی روشن می‌شود که در نتیجه غیبت امام (عج) دشمنان با انواع دسیسه‌ها و تهاجمات در مسیر هدایت مردم موانع

ایجاد می‌کنند و دینداران واقعی را با انواع توطئه‌های فکری و فرهنگی و اعتقادی دچار مشکل می‌سازند.

۲. پیدایش اختلافات فکری و عقیدتی

ایجاد و پیدایش شبهه و فتنه‌های فکری و اعتقادی از جمله خطرناک‌ترین وقایع دوران غیبت است. بسیاری از افراد منحرف و بی‌تقوا در این دوره، با اهداف دنیا پرستانه‌ای که دارند، گروه‌های مردم را با ایجاد برخی مسلک‌های غلط و منحرف از مسیر راستی مکتب اهل بیت دور می‌سازند و بدین وسیله، موجب تفرقه و به هم خوردن صفوف متحد توده‌های مردم می‌شوند. رواج مرام‌ها و مسلک‌های نادرست و منحرف در نهایت، منجر به تفرقه دینی و گرفتاری مردم به دست زمام‌داران نا اهل و ناصالح می‌گردد. امام باقر (ع) ضمن اشاره به چنین پیش‌آمدی می‌فرمایند: در دوران غیبت اختلاف‌های شدید در میان مردم پدید می‌آید و وحدت دینی آنان خدشه دار می‌شود (۳) و در نتیجه این اختلافات اعتقادی، مکاتبی پدید می‌آیند که تعداد زیادی از مردم را آن چنان به خود جذب می‌کنند، که راه اهل بیت، که همان اسلام راستین است، بی‌رهره می‌گردد. امام صادق (ع) در این باره می‌فرمایند: در زمان غیبت، مردمان را می‌نگری که به پیروی از عقاید و بافته‌های ذهنی یکدیگر می‌پردازند و به پیروی از افراد بدکردار می‌پردازند. در اعمال و رفتارشان از آنان تبعیت می‌کنند. از این رو، راه مستقیم مسلک صحیح شریعت اسلامی بی‌رهره می‌شود. (۴)

۳. فریفتگی مردم به رزق و برق دنیا

یکی دیگر از گرفتاری‌های مردم در دوره غیبت، گرایش آنان به رزق و برق دنیا است. تعداد زیادی از مردم به دلیل کوتاهی در انجام وظایف مربوط به دوره غیبت و دسیسه‌های پی در پی دشمنان، کم‌کم از ارزش‌های دینی و فضائل اخلاقی و انسانی دور می‌شود. و در مقابل، در لذات مادی و زینت‌های دنیوی غرق می‌شوند و به اندازهای در این گونه

امور افراط می‌کنند که تقریباً مبتلا و مرتکب همه کارهای ناپسندی می‌شوند که از دید شریعت اسلام ممنوع شده است. رسول اکرم (ص) در این باره

امام باقر (ع):

در دوران غیبت اختلاف‌های شدید در میان مردم پدید می‌آید و وحدت دینی آنان خدشه‌دار می‌شود.

می‌فرمایند: برای مردم زمانی فرا می‌رسد که هم و غم آنان فقط شکم شان و ارزش و اعتبارشان به تجملات زندگیشان و... دین و آیین شان ثروت و مالشان می‌شود. بدانید که اینان بدترین خلائق‌اند و در نزد خداوند برای آنان هیچ گونه ارج و منزلتی وجود ندارد. (۵)

باز در توصیف این عصر، از آن حضرت روایت شده است: در آن زمان ریا شیوع پیدا می‌کند، کارها از طریق پرداختن رشوه انجام می‌گیرد و ارزش و اعتبار دین به شدت تنزل پیدا می‌کند. و در مقابل، دنیا در نظر مردم بسیار ارزشمند می‌شود. (۶)

آن حضرت درباره رفتار مردم این عصر می‌فرمایند: زمانی بر اقامت من می‌آید که در آن زمان، دل‌های آنان پلید و آلوده شده، در مقابل ظاهرشان به طمع دینا آراسته می‌گردد. به آنچه در پیشگاه خداوند است دل نمی‌بندند، کار آنان ریا و جلوه‌های خوف از خدا در دل آنان راه نمی‌یابد... خداوند دعا‌های آنان را مستجاب نمی‌کند. (۷)

روشن است، همان گونه که امام صادق (ع) فرمودند: در چنین شرایطی، اهل باطل بر اهل حق چیره می‌شوند. منکر و

بدی‌ها به صورت آشکار در جامعه مشاهده می‌شود و کسی جرأت نهی کردن از آن را پیدا نمی‌کند. اگر کسی به مرتکب منکر اعتراض کند، همه به طرفداری از او برمی‌خیزند و افراد فاسق در ارتکاب به کارهای ناپسند روز به روز گستاخ‌تر می‌شوند و بر این کار تشویق می‌گردند. در مقابل، پیروان حق خوار و کوچک شمره می‌شوند. (۸)

چه باید کرد؟

اگر اوضاع و شرایط جهان و افکار و عقاید و اخلاق توده‌های مردم در عصر غیبت امام (عج) رو به انحطاط خواهد بود، پس چه باید کرد؟! آیا تلاش برای دینداری و حاکمیت ارزش‌های دینی کاری عبث و بیهوده است؟! در نتیجه، ما نیز باید همانند برخی مفسران ناصواب انتظار که معتقدند در دوره غیبت باید از هر گونه کار اصلاحی خودداری و فقط منتظر بود تا امام ظهور کنند و اوضاع را سامان بخشد...

حقیقت این است که چنین تفکری با روح تعالیم اسلامی منافات دارد؛ زیرا اولاً،

پیامبر اکرم (ص):
یا علی!
بزرگترین مردمان
در ایمان و یقین
کسانی هستند که
در آخر الزمان
زندگی می‌کنند،
آنها پیامبرشان را
ندیده‌اند و
امام شان در
غیبت به سر می‌برد،
با این همه، آنان روی
علوم و معارف و کتابهایی
که در اختیار دارند، ایمان
آورده و در ایمان خود
پایدار هستند.

مقطعی از تاریخ احکام و قوانینی اسلامی تعطیلی نمی‌پذیرند. ثانیاً، بر اساس مجموعه رهنمودهای اولیای الهی مسؤول زمینه سازی ظهور حضرت از طریق عمل به تعالیم اسلامی هستیم؛ یعنی نه تنها جایز نیست از انجام

تکالیف دینی کوتاهی کنیم بلکه با توجه به مسائل و مشکلات عصر غیبت و شرایط خاصی که در این دوره پیش می‌آید، به مراتب بیش‌تر، و دقیق‌تر از دوران حضور امام باید به انجام وظیفه بپردازیم. در برخی روایات به این حقیقت تصریح شده است که تا زمانی که آمادگی لازم فکری و اعتقادی و اجتماعی در توده‌های مردم فراهم نشود و یاران با ایمان و شجاع و مخلص تربیت نشوند، زمینه ظهور حضرت فراهم نخواهد شد.

بنابراین، آن دسته از روایات که از سختی‌ها و نابسامانی‌ها دروان غیبت سخن به میان می‌آورند، با هدف ایجاد و انگیزه بیش‌تر برای پای بندی به احکام دینی و هشدار نسبت به گرفتار آمدن به معضلات فکری، دینی، اجتماعی است. در روایاتی که سخن از مؤمنان دوران غیبت به میان آمده است، از مؤمنان با اوصاف بسیار نیکویی یاد شده است. پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: هر یک از آنان (مؤمنان واقعی دوره غیبت) اعتقاد و دین خویش را با هر سختی حفظ می‌کنند. چنان که گویی درختان خار

مغیلان را در شب تاریک با دست پوست می‌کند یا آتش پر دوام را با دست نگاه می‌دارند. (۹)

روشن است آنان با توجه به مضامین این قبیل روایات، علاوه بر تلاش و کوشش مضاعف، با موانع و مشکلات نیز آشنایی پیدا می‌کنند و پیشاپیش آمادگی‌های لازم را در خود ایجاد می‌کنند. در نتیجه در سخت‌ترین پیش‌آمدها بر ایمان و عقاید خود پافشاری می‌کنند و در حدّ توان به زمینه سازی ظهور کمک می‌نمایند. امام سجاد (ع) در توصیف مؤمنان عصر غیبت می‌فرمایند: مردمان زمان غیبت مهدی (عج)، که به امامت آن حضرت پای بندند و همواره در حال انتظار ظهور به سر می‌برند، از مردمان همه زمان‌ها برترند؛ زیر خدا چنان درک و فهم نیروی تشخیص آنان را قوت می‌بخشد که غیبت نزد آنان همانند زمان ظهور می‌باشد... آنان به حق اخلاص و وزانند... (۱۰)

انسان دین دار عصر غیبت، که دسترسی

عادی به امام زمان ندارد، بر اساس درک عقلی و تهذیب اخلاق و اندیشه به یقین والایی دست می‌یابد و همواره به دفاع از احکام و عقاید دینی می‌پردازد. این در حالی است که اغلب مردم در رزق و برق و لذات مادی دنیوی غوطه‌ورند و به احکام و ارزش‌های دینی و فضیلت‌های انسانی بی‌توجه.

امام صادق (ع) می‌فرماید: پیامبر (ص) به علی (ع) فرمودند: یا علی! بزرگ‌ترین مردمان در ایمان و یقین کسانی هستند که در آخر الزمان زندگی می‌کنند، آنها پیامبرشان را ندیده‌اند و امام شان در

ضرورت پیروی از علمای متعهد:

از آنجا که در عصر غیبت امام (عج)، تشخیص وظایف و تکالیف دینی برای افراد به راحتی امکان‌پذیر نیست، مسؤولیت تبیین احکام دینی و هدایت مردم و حفظ ارزش‌های اسلامی و دفاع از مکتب اسلام بر عهده عالمان متعهد و با تقوا گذشته شده است. این مرزبانان واقعی مکتب، به عنوان نائبان امام (عج) با به کار بستن توانمندی‌های لازم علمی، که در بخش‌های مختلف علوم اسلامی به دست آورده‌اند، از منابع اصیل

می‌بخشند، هیچ کس بر دین خدا باقی نمی‌ماند. اما علمای دین، دل‌های متزلزل شیعیان ناتوان را حفظ می‌کنند، هم چنان که کشتی بان سکان کشتی را حفظ می‌کند. این دسته از عالمان در نزد خداوند دارای فضیلت و مقام بسیاری والایی هستند. (۱۲)

شرط اصلی حفظ سلامت فکری و عقیدتی مردم در عصر غیبت، نیرویی از این علمای متعهد است. به این امر در بسیاری از روایات اهل بیت نیز تأکید شده است. از جمله امام صادق (ع) می‌فرمایند: از فقهای جامع الشرایط

به این ترتیب، برای حفظ عقاید و ایمان مردم، آنان موظف شده‌اند که در عصر غیبت به عالمان با تقوا و فقیهان واجد شرایط مراجعه کنند و معالم دین خود را از آنان بیاموزند و تمام رویدادهای زندگی خویش را هماهنگ با دستورالعمل‌هایی که از متن تعالیم دینی به دست آمده است هماهنگ سازند...

بدیهی است اگر مردم در این امر، بدون تقصیر و کوتاهی به انجام وظیفه پرداختند، نه تنها فتنه‌های عصر غیبت و دسیسه‌های دشمنان و مدعیان دروغین دین شناس و... صدمه‌ای به دین و اعتقاد

غیبت به سر می‌برد، با این همه، آنان از روی علوم و معارف و کتاب‌هایی که در اختیار دارند، ایمان آورده و در ایمان خود پایداری هستند. (۱۱)

بنابراین، یکی از راه‌های مهم در امان ماندن از فتنه‌های آخر الزمان، عمل به وظایف و تکالیف دینی و انجام مسؤولیت‌های دوران غیبت است. به اجمال برخی از این وظایف عبارتند از:

۱. تلاش برای شناخت بیش‌تر امام عصر (عج)؛
۲. خودسازی و تهذیب نفس؛
۳. انتظار فرج امام زمان (عج)؛
۴. سعی در اصلاح وضع جامعه؛
۵. حفظ و تحکیم پیوند معنوی با امام عصر (عج)؛
۶. پیروی از نائبان امام زمان (عج)؛

دینی یعنی قرآن و سنت، پاسخگوی نیازهای دینی مردم هستند و در راستای حاکمیت احکام و ارزش الهی تلاش کنند. اگر این عالمان، مسؤولیت شناس و دلسوز نباشند، توده‌های مردم به راحتی از مسیر صحیح اسلامی منحرف شده، دچار انحطاط فکری و اعتقادی می‌شوند. امام هادی (ع) در روایتی نقش مهم عالمان آگاه و فقهای مسؤولیت شناس با تقوا را این گونه توصیف می‌کنند: اگر پس از غیبت قائم آل محمد (عج)، نبودند عالمانی که مردم را به سوی او فرا می‌خوانند و به سوی او راهنمایی می‌کنند و با برهان‌های استوار از دین پاسداری می‌کنند و بندگان بیچاره و ناآگاه را از دام‌های ابلیس و پیروان او و هم چنین از دام‌های دشمنان اهل بیت رهایی

تبعیت کنید، من آنان را برای شما حاکم قرار داده‌ام و آنان منصوب ما هستند. شما موظفید در شرایطی که ما دسترسی ندارید، به آنان رجوع کنید و به گفته‌های آنا عمل نمایید و حق رد قول آنان را ندارید؛ چرا که رد آنها، رد ماست و رد ما، رد خداست. (۱۳)

در همین زمینه وقتی از امام عصر سؤال شد که در زمان غیبت شما به چه کسانی مراجعه کنیم و در حوادثی که پیش می‌آید از چه کسانی تکلیف کنیم و رهنمودهای چه قشری را وسیله هدایت خود قرار دهیم، آن حضرت فرمودند: در حوادثی که برای شما رخ می‌دهد به روایان احادیث‌ها (فقهای جامع الشرایط) مراجعه کنید؛ چرا که آنان حجت ما بر شمایند و من حجت خدایم... (۱۴)

آنان نمی‌زند که عملکرد آنان در چهار چوب تعالیم دینی، روز به روز زمینه ظهور حضرت مهدی (عج) و حاکمیت احکام و ارزش‌های الهی در سراسر جهان فراهم خواهد ساخت.

پی‌نوشت‌ها

۱. اصول کافی، ج ۱، ص ۶، ۳۳۵.
۲. کتاب الغیبة، ۱۰۴.
۳. کتاب الغیبة، ص ۳۳۵.
۴. بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۲۵۹.
۵. منتخب الاثر، ص ۴۳۸.
۶. بشارة الاسلام، ص ۲۶.
۷. بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۹۰.
۸. بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۲۵۶.
۹. بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۲۵۶.
۱۰. کمال الدین، ج ۱، ص ۳۲۰.
۱۱. بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۱۲۵.
۱۲. الاحتجاج، ج ۱، ص ۹.
۱۳. اصول کافی، ج ۱، ص ۵۴.
۱۴. احتجاج، ج ۲، ص ۲۸۳.